

A botrányok éve

Petschnig Mária Zita, Kéri László - Magyarország Politikai Évkönyve 2004.

Mélyrepülést mutatott be 2003-ban a politika és a gazdaság is Magyarországon. Közeledés helyett távolodás, kibékülés helyett acsarkodás. Lendületesebb növekedés helyett lassulás, egyensúlyjavulás helyett további eladósodás. Botrány botrányt követett a politikában, valutaválság valutaválságot a gazdaságban. A botrányok semmit sem fedtek fel a közéletben, a valutaválságok nem tisztították meg a gazdaságot. 2003 rossz örökséget hagy maga után. A kormány elvesztette a választópolgárok többségének bizalmát, noha mást sem tett, mint a megőrzésére törekedett, s mivel mást sem tett, mint a belső támogatottság megőrzésére törekedett, a magyar gazdaság bizalmat veszített a külföldi befektetők előtt a kormány és jegybanki politika hitelességének romlása következtében.

Mélyrepülést mutatott be 2003-ban a politika és a gazdaság is Magyarországon. Közeledés helyett távolodás, kibékülés helyett acsarkodás. Lendületesebb növekedés helyett lassulás, egyensúlyjavulás helyett további eladósodás. Botrány botrányt követett a politikában, valutaválság valutaválságot a gazdaságban. A botrányok semmit sem fedtek fel a közéletben, a valutaválságok nem tisztították meg a gazdaságot. 2003 rossz örökséget hagy maga után. A kormány elvesztette a választópolgárok többségének bizalmát, noha mást sem tett, mint a megőrzésére törekedett, s mivel mást sem tett, mint a belső támogatottság megőrzésére törekedett, a magyar gazdaság bizalmat veszített a külföldi befektetők előtt a kormány és jegybanki politika hitelességének romlása következtében.

A politikai életet egész évben uralta a sehová nem vezető konfliktusok áradata, paradoxonokból botrányok lettek, a botrányokból pedig újabb és újabb paradoxonok. Mintha mindenki elveszítette volna a megbízható ítélőerejét; reflexessé, kiismerhetővé, végtelenül lehangolóan áttetszővé vált a magyar közélet. Ugyanakkor az ismétlődő botrányok rendre azt sejtették, mintha nagy-nagy titkokra derülhetne végre fény. A végeredmény azonban minden esetben ugyanaz volt, vagyis soha semmi lényegeset nem sikerült a közvéleménynek megtudnia.

Állandóan izgalomban tartottak minket, ám egy idő után minden esetben azt kellett megállapítanunk: ezúttal is félretájékoztattak bennünket. Ha erősödött a forint, tüstént akadtak meggyőzően érvelők, akik bebizonyították, milyen káros folyamatokról van szó. Ha gyengült, akkor mások, másféle érvekkel, de hasonló hatékonysággal mondták a magukét. Ha Söjtörön botrány tört ki, mert kéretlen tüntetők tönkretették az ünnepi megemlékezést, akkor alig kellett néhány hetet várni egy másik botrányra, folyományra, és az ünnepi menü bonyodalmai a feledés homályába szorították a korábbi szégyent. Ha egy jelentéktelen hallgatottságú rádióállomás ünnepi adásában valaki képtelen örültséget mond – akkor ez csak addig páratlan botrány, ameddig az ellenzők meg nem tartják tiltakozó tüntetésüket, mert ezután már az ő viselkedésük az igazi szégyen. Mindenki megkapta a maga sérelmét, és mindenki vérig sérthette a másikat. Úgy tűnik, 2003-ban elérkezett a mindenféle korlátot nélkülöző demokrácia állapota, a józan ész korlátjától eltévelyedő mindenképpen.

Példák tömegével lehetne illusztrálni a mögöttünk hagyott év végtelen számú, ám kevés értelmet tartalmazó konfliktusait, a magyar politika talán új korszakába érkezett: a botránypolitizálás roppantul modernnek tetsző időszakába. Talán beleragadt a korábbi kampánylogikák mocsarába, mivel senki sem volt képes kilépni a kényszeres viselkedések túlzottan is hatékonyan elsajátított szokásrendjéből.

Gazdasági várakozások

A kormány is és a gazdaságelemzők is jobb évet vártak 2003-ra - a konjunktúra visszaesését és az egyensúlyromlás felerősödését jelző megelőző esztendőknél. Mindenekelőtt a növekedés élénkülésétől reméltek sokat, amely a tervek szerint elérhette volna a 4 százalékot is, de a felső értéknek tartott 4,5 százalék sem tűnt túlzottan elrugaszkodottnak. Tegyük hozzá: 2002 nyarán, kora őszén a külföldi kutatóintézetek is a konjunktúrahülés végét, a növekedés gyorsulását jelezték a világgazdaság nagy régióiban. Az Európai Unióban 3,2-3,6 százalékos, a német gazdaságban 2,4 százalékos GDP többletet vártak, ami ránk nézve igen biztató volt, hisz a külgazdasági kapcsolatok meghatározó szerepet játszanak jövedelemtermelésünkben. A stabilizáció óta megfigyelhető volt, hogy a magyar növekedési ütem, ha nem is kétszerese, de legalább 2 százalékponttal magasabb az unióbelinél. A 4-4,5 százalékos prognózis ennek alapján inkább nagyobb bizonytalanságot feltételező, pesszimista előrejelzésnek, mintsem túlzott kincstári optimizmusnak tűnt. Ám a szépreményű mutatók hamar megfogyatkoztak – már a várakozásokban is. 2002 nyarától több mint egy éven keresztül egyre alacsonyabb növekedési ütemeket publikáltak az elemzők és a statisztikai hivatalok is az Európai Unióban és a csatlakozás előtti magyar gazdaságban is.

Az előzetes adatok alapján úgy tűnik, 2003-ban is igazolódott Magyarország 2 százalékpontos fölénye az EU teljesítményével szemben, csak hogy önmagukhoz, ambiciózus terveinkhez képest ez sovány vígaz. Hisz' a 3 százalék alá került GDP növekmény kb. a fele annak az ütemnek, amilyen feltételezése mellett a kormányprogram elosztási ígérvényei megfogalmazódtak. A vártnál jóval kisebb teljesítményről azonban csak a statisztika értesített, a kormány kommunikációjában nem tájékoztatta a választókat az ígéretek megroppant alapjáról, annak okairól és a szükséges javítóprogramról. Ezért az ellenzék továbbra is gátlás és gátak nélkül bírálhatta a kormányt a teljesületlenül maradt vállalások okán, s mutatott rá annak hitszegő, hazudozó, választókat becsapó magatartására. Ám ugyanakkor gondosan ügyelt arra, hogy csak a populista ígéretekot kérje számon, és elmulasztotta azt, hogy bemutassa: az adott helyzetben ő milyen gazdaságpolitikát követne. Számon kérhette volna a Fidesz a kormányprogramnak azt a vállalását is, miszerint a kabinet helyreállítja a magyar gazdaság megbillent pályáját, és visszatéríti az egyensúlytartó, beruházás- és export húzta dinamikát jelző útra. A nemzet hosszú távú jövőjét szolgálhatta volna, de előrébb valónak tartotta saját pillanatnyi hatalmi érdekei szerint politizálni.

A politikai várakozások karaktere

A politikai várakozásokat az elemzők előzetesen úgy körvonalazták, mintha 2003-ban minden esély adatott lenne az észhez térésre, és visszatalálni a realitások jegyében történő politizáláshoz. E várakozásokat az évkezdetekor legalább ötféle megfontolás támasztotta alá.

A kormányzó koalíció felől nézve például előre bocsáthatónak tetszett, hogy az előző évi önkormányzati választásokon aratott nagyarányú győzelem révén zárójelek közé tehető az a bizonytalanság, amit a tavaszi, sokáig vitatott eredmények miatt esetleg joggal érezhettek. Nem tűnt indokoltnak olyan gesztusok további és sorozatos megtétele, amelyeknek semmi más értelme nem lett volna, mint a törékeny többség miatti elkerülhetetlen engedmények felmutatása. Más szóval, lehetővé vált az eredeti szándékok és programok jegyében folytatandó tényleges kormányzás.

Az ellenzék perspektívájából ugyanez a helyzet szintén a megnyugvás irányába hathatott volna. Az újabb – ezúttal már meglehetősen nagyarányú – vereség kellő erővel világíthatott rá az engesztelhetetlen, semmiféle kompromisszumot nem ismerő, végletes politika korlátos mivoltára. Minden esély megadatott ahhoz, hogy kipróbáltassék a konstruktív ellenzékiesség valóságos tartalma. Az új magyar demokrácia másfél évtizednyi történetében egyetlen

politikai erőnek sem adatott meg e szerepkör kitanulásához a mostanihoz hasonló erősségű intézményes háttér. Legfeljebb az látszott alapvető gondnak: sikerül-e belátni az ellenzékbe kerülés tényének néhány évre visszavonhatatlannak tűnő mivoltát.

Ami pedig a közvéleményt illeti, az év kezdetére már számtalan jelét lehetett tapasztalni annak, hogy a magyar társadalom jelentékeny többségének mindinkább elege kezdett lenni a túlzottan hosszú időre kiterjeszkedett politikai polarizáció egészségtelen, túl sok energiát fölöslegesen emésztő következményeiből. Akinek szeme, füle volt erre, az már nagyon világosan láthatta-hallhatta ezeket az üzeneteket. Év elejei várakozásaiban a szakírók tekintélyes hányada mindezt úgy fogalmazta meg: a magyar társadalom megérett a Múltpolitizálással való szakításra. Jámbor reményeik szerint a Jelen sokkal izgalmasabb kihívásai talán olyan erejű készletettséget jelenthetnek a politikai osztály számára, amelyeknek okán igazán háttérbe lehetne szorítani a Múlt birtoklásáért folytatott – egyébként is meddőnek bizonyuló – küzdelmet.

A várakozások között akadt még két olyan, meglehetősen szem előtt lévő - külpolitikai fogantatású - tényező, amelyek önmagukban is kikényszeríthették volna a rosszul rögzített cselekvési minták gyors átkódolását. Részben az a háború, amelynek kitörése már 2002 nyár végétől nemcsak kikerülhetetlennek tetszett, de azt is előre lehetett sejteni, hogy ez a háború jelentős mértékben meg fogja osztani hazánk szövetségeseit is. Ezáltal pedig a magyar politika nagy valószínűséggel olyan törekeny feltételek közepette fogja magát találni, ahol ezerszer meg kell gondolni minden egyes lépést, nyilatkozatot, döntést, gesztust, magyarázatot. S ahol nem sokra megyünk a hagyományos belső konfliktusainkkal – sőt, ezeknek a nemzetközivé stilizálásával mérhetetlenül megnehezíthetjük önnön helyzetünket. (A koszovói példa nem lehetett annyira távoli, hogy ne emlékezhessünk a kiszolgáltatottság váratlan és kínos következményeire.)

Másfelől pedig az év elején egyértelműen lehetett látni, hogy az uniós csatlakozás népszavazásának sikeres prezentációja eleve ki kell, hogy kényszerítse a szemben álló politikai erők között olyan jellegű együttműködések alapjait, amelynek keretei között elképzelhetetlen az előző évi polgárháborús mentalitás folytatása. Egyébként is, a 2003-as év beláthatóan az uniós csatlakozás utolsó felkészülési periódusaként volt értelmezhető, s a számtalan megoldandó feladat nehézségeinek minél mélyebb megértése eleve lehetőséget adott az ideologikus politikák szakszerűbb megközelítésekkel való felváltására.

A röviden bemutatott öt tényező együttes hatásainak latolgatása nyomán egyáltalán nem lehetett a valóságtól elrugaskodott álláspontként értékelni azt a várakozást, miszerint 2003 Magyarországon az észhez térés és a reális feladatokhoz, a praktikus politikai alternatívák megformálásához és megvitatásához való visszatérés jegyében telik majd.

Az elvétett pályakorrekció

A gazdasági pálya nem 2003-ban romlott el, csak ekkor vált egészen nyilvánvalóvá az, ami a „magyar modell” 2001. évi elgurításából várható volt, s amit a jegybank nem várt döntései tovább nehezítettek.

A választásokra készülő Orbán-kormánynak rosszkor jött az amerikai gazdaság megroppanása után az európai növekedés megtörése, ami befékezte a magyar gazdaság lendületét is. Ellensúlyozására hirdette meg – a jegybank támogatása mellett – azt a belső keresletélénkítő gazdaságpolitikát, aminek az átmeneti jellegével, fenntarthatatlanságával maga is tisztában volt. De a jövedelem-kiáramlás felfűtésétől remélt politikai hozamért (a 2002. évi választások megnyeréséért) vállalhatónak tartotta a jövő terhére történő többletköltést. Azzal számolt, hogy 2002 nyarán csendben kiigazít, mint tette ezt 1999-ben,

vagy ha erre nem lesz esélye, akkor a korrekció szükségességét a kedvezőtlen külső körülményekkel magyarázza.

Minden másként történt, a palackból az egyensúlyromlást eredményező szellem ki lett engedve, a Medgyessy-kabinetnek pedig 2002 nyarán nem volt ereje visszaparancsolni. A történetekből úgy tűnik, hogy nem is akart erőt gyűjteni rá, ellenkező esetben ugyanis leltárt készített volna az öröklött helyzetről, amivel egyfelől rá tudott volna mutatni elődje magyar (tév)utas politikájára, másfelől annak tarthatatlanságára a lemerített kasszák okán. Ezzel szemben Medgyessy Péter ott folytatta, ahol Orbán Viktor abbahagyta, csak még nagyobb sebességre kapcsolva. A kiigazítást, a korrekciót 2003-ra halasztották. Így lett volna 2003 a gazdaságpolitikai korrekció éve, ha

- a kormány merte volna a korrekció szükségességét a társadalom előtt tudatosítani, amivel szélesebb társadalmi támogatottságot tudott volna programjához szerezni, kitörve a maga által szűkre szabott politikai keretből,
- a korrekció nem lett volna gyenge és rossz irányú,
- a jegybank monetáris politikája nem akadályozta volna rendre a gazdaság növekedését,
- a külgazdasági konjunktúra előbb és nagyobb mértékben lendült volna be.

A kormányzati elgondolások szerint – amit a jegybank is elfogadott – a kiigazítás alapján (és ellenére) a növekedés üteme is erősödött volna, meg az egyensúly is javult volna. Négy és feles esztendőnek volt nevezhető 2003 a kitűzött célok alapján, hiszen 4,5 százalékos GDP többletet vártak, 4,5 százalékos hiányt a bruttó hazai termékhez viszonyítva az államháztartásban, legfeljebb 4,5 százalékgig emelkedő év végi inflációt s nem utolsó sorban 4,5 százalékos reálkereset-emelkedésről állapodtak meg az Országos Érdekegyeztető Tanácsban. Ám a 4,5 százalékos növekedési terv főként a külső kereslet és a befektetések élénkülésére épült, a költségvetésbe nem építettek be tartalékokat, nem indultak meg a költségvetési elosztást újragondoló reformmunkálatok, de még az alátervezett inflációból származó többletekre sem lehetett számítani (a költségvetést 5 százalékos inflációval tervezték).

A 2003. évi költségvetés vitájának nem volt sem pozitív politikai, sem pozitív gazdasági hozadéka, mert a vita – egyéb körülmények okán – nem kapott kellő jelentőséget. 2002 őszén a kormány élt a Fidesz által bevezetett innovációval, hogy a választások évében a költségvetést egy hónappal később nyújthatja be a parlamentnek, így elvileg csak két hónap maradt a tervezet megtárgyalására. Ez idő alatt azonban a kabinet az EU csatlakozási tárgyalások lezárásával volt elfoglalva, és nagyobb társadalmi érdeklődés övezte a decemberi koppenhágai csúcsot, mint a 2003. évi államháztartási törvényt. De ebben az időben kulminált a vállalkozók által kirobbant árfolyamvita is a jegybankkal, ami eluralta a sajtóban a gazdasági kérdéseket. Az ellenzék a költségvetési vitára felkészületlen volt, nem terjesztett be alternatív javaslatot, csak egyedi elosztási ötletekkel állt elő, meg rémképek vetítésével, hogy ha ez meg az nem úgy teljesül, akkor bizony ez meg az össze fog dőlni, meg fog semmisülni stb..

A költségvetési vitát gyorsan lezavarták, pedig a 2003. évi költségvetés a kiigazítás szempontjából kifejezetten elhibázott volt. Eleve rossz bázisra épített, amikor a 2002. évi államháztartásban mindössze 5,5 százalékos hiányt látott. S ugyan erős megszorítást tartalmazott a kiadásoknál (amelyek nominálisan is csökkentek), a bevételeknél pedig reálértékben növekedést, de sem a kiadási, sem a bevételi szerkezetben nem volt kiolvasható az a szükséges kiigazítás, amely a fogyasztással szemben a beruházásnak és az exportnak adott volna nagyobb támogatást. Ellenkezőleg, a személyi jövedelemadó terhei mérséklődtek a vállalkozások adóterhelésének csökkenése helyett, a kiadások körében pedig a központi

beruházások megnyirbálásával gondolták a szükséges megtakarítást felmutatni. A felhalmozási kiadások a terv szintjén 24 százalékkal zsugorodtak, miközben a személyi jellegű kifizetések és a háztartások támogatásának többletéből a folyó kiadások az inflációnál nagyobb mértékben nőttek. De az előző évinél jóval kisebb beruházási támogatásból nagyobb részt különítettek el a magánlakás-építés/vásárlás támogatására.

Tipikus rövid távú gondolkodás érvényesült annak a jegyében, hogy csak baj ne érje a választópolgárokat, a megszorítást az infrastrukturális beruházásokra és a környezetvédelemre terjesztették ki, vagyis azokra a tételekre, amelyek nem kérnek kenyeret, csak hosszabb távon rongálják az élet minőségét és az ország versenyképességét. A Medgyessy-kormány ugyanazt a taktikát próbálta követni, mint 1999-ben az Orbán-kabinet, csak hogy elődjének akkor besegített az év második felében beindult fellendülés – ami viszont most elmaradt.

2003-ban az EU csatlakozás előkészítésére és a sikeres csatlakozást megalapozó gazdasági reformok kidolgozására kellett volna a kormányzati és társadalmi erőfeszítéseket koncentrálni. Ehelyett valami egészen más folyt. A botránypolitizálás árnyékában megmettett intézkedések célja az volt, hogy azok meggyőzőek legyenek a külföldi befektetők előtt, de ugyanakkor ne rázzák meg a hazai közvéleményt. A harmadik éve kielezett helyzetben azonban ez a kettős játszma már nem volt büntetlenül járható. 2003 végére a tisztázatlanul maradt problémák egymásra halmozódása és az ellenzék napi ostromozása nyomán – amelynek visszaveréséhez nem volt elégséges politikai tőke, és nem is képződhetett az elmaszatólások miatt – a kormányon lévő pártok támogatottsága leesett. Ugyanakkor a szintén össze-vissza-beszéd, a beváltatlanul maradt ígéretek következtében a külföldi finanszírozók bizalma is megcsappant.

A politikai korrekciók felemás mérlegéről

Kormányzati oldalról nézve 2003-ban többször nyílt alkalom arra, hogy az előző év tapasztalatai alapján átalakítsák azt, amivel maguk sem lehettek elégedettek. Személycserékre például olyan mélységben került sor, hogy annak nyomán akár az egész kormányzat strukturális átalakítása sem lett volna reménytelen fejlemény. Február vége és május eleje között, néhány hét alatt a kormány csaknem egyharmada új tagokkal gazdagodott. Részben kényszerű lépések miatt (ld. Kiss Elemér lemondatását), részben az egyévnyi próbaidő letele okán (többek esetében), részben pedig új tárcák telepítése révén (esélyegyenlőség, uniós koordináció). Ilyen jelentős átformálódás nem hagyhatja érintetlenül az eredeti struktúrát sem. Még az ellenfelek is arra számítottak, hogy jóval hatékonyabb, gördülékenyebb kormányzás veszi kezdetét. Nemcsak azért, mert eltelt az egyévnyi próbaidő, s nem is csak azért, mert az újonnan belépőkkel alaposan megváltozhattak a kormányon belüli erőviszonyok is (Gyurcsány Ferenc, Kiss Péter és Hiller István közvetlenebb kormányzati befolyásának növekedése eleve új egyensúly-játékok kialakulását hozhatta magával.), hanem azért, mert e lépések nyomán arra lehetett következtetni, hogy a kormányzat-pártvezetés közötti, korábról megörökölt talányos viszonyrendszer sokkal egyértelműbb kötődésekkel formálódik újjá. S főként e legutóbbi tényezőnek köszönhetően lehetett reménykedni a hatékonyabb, világosabb prioritások mentén folytatott kormányzásban.

Maga a kormányfő több megnyilvánulásában is megerősítette az ilyen irányú előrejelzéseket. Az egyéves évforduló értékelési kényszereit, valamint a személycseré-teremtette indoklási lehetőségeket felhasználva, lényegében új kormányprogramot hirdetett meg májusban. Úgy vélte, hogy a 2003 májusa-2004 év vége közötti másfél év lehet a valóban komoly kormányzati reform-törekvések elindításának, visszavonhatatlanná tételének ideális időszak. Amikor a régi kampány már nem, az új viszont még nem jelent olyan kényszert, amely erősebb lehet a kormányzati szándékok teljesítésénél. Medgyessy Péter többnyire a haderőreformot, az egészségügyi rendszer átalakításának megkezdését, az unió-

kompatibilis, regionális igazgatási reformot, s a minden korábbi arányokat felülmúló infrastruktúra-fejlesztést (ezen belül pedig elsősorban a sztrádaépítést) tekintette e leendő, valóban reformértékű kormányzati stratégia döntő elemeinek. E stratégia az eredeti kormányprogramhoz képest nem jelentett volna gyökeres változtatást, annyit azonban igen, hogy a sok-sok korábbi prioritáshoz képest mégiscsak kijelölt valamiféle egyértelműbb policyt. Az első év mindent akaró, mindenkinek ígérő, mindenkivel számolni és kiegyezni igyekvő, nyilvánvalóan teljesíthetetlen politikájához képest e korrekció határozott előrelépést jelenthetett volna.

Mindebből az is következett volna, hogy 2003 hátralévő hónapjait a meghirdetett célok jegyében szervezi a kormány. Visszatekintve, nagy merészség lenne azt állítani, hogy így történt. Pontosabb, ha azt mondjuk, hogy akadt jó néhány olyan lépés, amely emlékeztetett eme új stratégiára. Ám összességében mégis az a legjellemzőbb, hogy 2004 februárjában, az évindító miniszterelnöki beszédben Medgyessy Péter ugyanezeket a kiemeléseket fogalmazta meg - hallgatván közben arról, hogy az eltelt másfél év során e prioritások kormányzati menedzselésében miért nem történt szinte semmi érdemleges lépés sem. (E tanulmány terjedelmi kötöttségei nem teszik lehetővé, hogy számos olyan alapvető kérdéstről részletesebben írjunk, amelyek egyébként nagyon is lényegbevágó pontokon jellemzik a 2003. évi kormányzati-politikai helyzet alakulásának mikéntjeit. Ezért ehelyütt, csak zárójelként közlünk arra, hogy a sorozatosan elmaradó reformlépések közül különösen a regionális átalakítás sorsa érdemelne kitüntetett figyelmet. Mindenekelőtt azért, mert ebben az ügyben nem feltétlenül a kormányzati tehetetlenkedés érhető első sorban tetten – bár, az is. Olyan összetett döntési szituációról van szó, amelyben kimutatható lenne a jelenlegi egész magyar politikai osztály egymást keresztező, földhöz ragadt, cselekvést bénító, hosszabb távon pedig rendkívüli károkat okozó zavaros, sohasem eléggé tisztázott érdekrendszer.)

A gazdaságpolitikai korrekciók-kiigazítások ellentmondásairól már eddig is volt szó – s ezután is lesz még -, ehelyütt egyetlen összefüggése érdemel némi kitüntetett figyelmet. Az, hogy a nagy-nagy személyi, és látszólagos strukturális átalakítgatások közepette a legvitatottabb terület, a gazdaságpolitika-gazdaságirányítás kormányzati pozícionáltsága változatlanul őrizte kormány-alakításkori helyzetét. Voltak, akik mindezt a feltétlen kormányfői bizalom jelének tekintették, s voltak, akik a legteljesebb tanácstalanságot vélték kiolvasni e változatlanból. Igaz, akadtak olyan elemzők is, akik szerint oly mértékben volt kötött a kormányzati mozgástér, hogy mindenféle csere, hatáskör-átcsoportosítás csak rontott volna az - amúgy sem rózsás – helyzeten. Feltehetően mindhárom álláspont tartalmaz valós összefüggéseket, csak éppen a végeredményért kell majd túl sokat fizetni a következő években.

Végül, a megkerülhetetlen politikai korrekciós feladatok között kezdte számon tartani a politikai közvélemény egyre növekvő hányada a kormányzati kommunikáció környékén tapasztalható zűrzavar felszámolását. 2003-ból vastag kötetet lehetne összerakni mindazon kritikai írások, bírálatok gyűjteményéből, amelyek rendre tollhegyre tűzték a koalíció kommunikációs teljesítményét. A probléma nem pusztán a baklövések sorozatából adódott, (szekszárdi beszéd, augusztus 20-i szereplés, nyaralási-telelési szokások indoklásai, söjtöri ebéd, paksi tehetetlenkedések, s még többtucatnyi példát lehetne ide sorakoztatni.), hanem igazán az látszott kétségbeejtőnek, ahogyan képtelenek voltak még azoknak a döntéseknek a megfelelő színvonalú tállására is, amelyek egyébként találkozhattak volna a társadalom többségének elismerésével is.

Részletekbe menő elemzések helyett röviden utalunk három jellemző esetre. A lakástámogatási rendszer nemcsak a költségvetésnek jelentett aránytalanul növekvő terhet, de – többféle értelemben is hozzájárult a társadalmi egyenlőtlenségek újratermeléséhez. Részben azzal, hogy egy szűk, ám tehetős körnek indokolatlanul finanszírozott spekulációs lehetőséget

engedett, részben pedig hozzájárult a bankok páratlanul magas nyereség-képződéséhez. Mindehhez képest a kormány indokolt és igazságra törekvő döntéseit nem tudta elfogadhatóan eladni, és az az ellenzéki vélemény válhatott erősebb hatásúvá, miszerint „ezek mindazt elveszik tőletek, amit mi adtunk nektek”. Valami hasonló történt az őszön is, amikor a kormány elszánta magát a bürokrácia növekedése elleni küzdelemre, és hangos konfliktusokat is vállalva, ki is kényszerített bizonyos mértékű takarékoskodást. Egy olyan országban, ahol a lakosság döntő többségében roppantul erős a hivatalokkal szembeni ellenszenv - sikerült az ellenérdekelt feleknek mindezt úgy lefordítaniuk, mintha ezekben a kérdésekben is a kormányzati kapkodás és felelőtlenség lett volna a legfontosabb mozzanat...A kórháztörvény sorsa részben ide tartozó példázat. Megint csak arról lett volna szó, hogy - végre történhetne valami előrevivő az egészségügy-finanszírozás /mindenki által tudottan/ tarthatatlan rendszerében. Ehelyett az aktuálpolitikai indíttatású vita és a mini-alkotmányos válság lett utólag a legfontosabb hozadék.

E példázatok elegendő illusztrációi annak, hogy a kormányzati kommunikáció alaposan megérett a teljes körű korrekcióra. A helyzet azonban az, hogy ezek a válságjelek - reformok gyanánt és/vagy helyett - a már nagyon is jól ismert, ám leginkább használhatatlan reakciókat váltották ki az intézkedésekre illetékesekből. Ennek következtében egyre több szervezeti egység, egyre gyarapodó számú „szakértő” sürgölődött a kormányzati hivatalokban a kormányzati kommunikációt intézendően, mintegy igazolván az ősi szervezetszociológiai igazságot: az igazi álmegoldás mindig is az igazgatási túlburjánoztatás.

A jegybank attrakciói

Elhibázott költségvetéssel indult az esztendő és olyan valutaspekulációval, amit a jegybank csökönös magatartása váltott ki. A jegybank a Medgyessy-kormány színre lépéséig verbálisan és kamatcsökkentéssel is támogatta a költségvetési és jövedelemfolyamatok fellazításán alapuló belső keresletélénkítő gazdaságpolitikát, ami ellentétben állt első számú feladatának, az infláció hűtésének céljával. Ám 2002. május 22-én, néhány nappal a Medgyessy-kormány megalakulása előtt, fél százalékponttal megemelte az alapkamatlábát, majd július 9-én újabb fél százalékponttal 9,5 százalékra, amikor az infláció üteme – a maginflációé is! – lefelé tartott. Lépéseit azzal indokolta, hogy inflációs céljának teljesüléséhez monetáris oldalról ellensúlyoznia kell a költségvetés túlköltekezését, és a termelékenység növekedését lényegesen meghaladó bérkiáramlást. Tette ezt annak ellenére, hogy tisztában volt azzal: a politikai döntésekhez kapcsolódó költségvetési és jövedelempolitikai döntéseket nem tudja feltartóztatni, a fiskális és jövedelempolitikával való szembeszegülése csak rongálja a helyzetet, mert a kamatemeléssel megerősített forint kínálathűtő és - az export fékezésén, az import ösztönzésén keresztül - rontja a fizetési mérleget, ami távlatosan aláássa a forintot, hiszen a túlértékelődés nyilvánvalóvá válásával a leértékelődés (vagy leértékelés) nem kerülhető el. (2004 elején annak a tanúi vagyunk, amikor a jegybank akciózásának terméke egy-másfél évvel a vetés után beértett.)

A jegybank nyilvánvalóan szembe ment a Medgyessy-kabinet kínálatélénkülést elérni kívánó gazdaságpolitikájával, s 2002 őszére már rendkívül kiéleződött a helyzet. A forint ugyanis a magas kamatprémium okán egyre erősödött – amit a FED és az Európai Központi Bank időközben megtett kamatvágásai is kedvezményeztek – és az exportképesség romlása egybeesett a kedvezőtlen exportálási lehetőségekkel, valamint a bérverseny-képesség romlásával. Az olcsó import kiszorító hatása ugyanakkor a belföldi piacokra termelőket szorongatta meg.

A jegybank csak novemberben engedett fél százalékot a magas kamatszintből, amivel semmi sem oldódott meg, mert ekkor már azt hangoztatta, hogy 2003. végi inflációs céljának eléréséhez (3,5 ±1 %) 238-242 forint közötti euróárfolyamra van szüksége. Júliusban még

245-250 forintot mondott, ezt követően az elkészült, megszorítást tartalmazó 2003. évi költségvetés ismeretében semmi nem indokolta az erősebb árfolyam meghirdetésének szükségességét. Időközben ugyanis az OÉT-ben is létrejött a bérmegállapodás, ami alapján 2003-ra a bruttó béremelés mértéke a 2002. évi (13,3 %) színtről kevesebb mint a felére volt várható.

Miután 2002. december elején az MGYOSZ elnöke és még más öt érdekvédelmi szervezet azt követelte, hogy a jegybankelnök, Járai Zsigmond mondjon le, kitört a cirkusz, és az addig lappangó érdekek hangosan megnyilvánultak. A vállalkozók az őket gúzsbakötő erős forint ellen tiltakoztak, a jegybank meg egyfolytában azt hangoztatta, hogy neki az infláció leszorítása a feladata. A Fidesz természetesen kiállt kinevezettje mellett, és alkotmányvédelemként nevezte a jegybankelnököt olyasmire felszólítani, aminek következtében nőne az infláció. Áder János, frakcióvezető azonnal kormányzati ügyet csinált az érdekképviselők követeléséből, mondván: a kormány nem állhat az inflációt követelők pártjára. A rossz gazdaságpolitikáért a kormány és nem Járai Zsigmond a felelős, a kormány feladata a növekedés élénkítése, az MNB-jé pedig az infláció csökkentése. A kormány a vitába – korrekten – nem szólt bele, nem is szólhatott, hiszen a jegybank a kamatpolitika alakításában szuverén. László Csaba, pénzügyminiszter mindössze arra emlékeztetett, hogy a kormány a deficit csökkentésével és a bérek kordában tartásával teret engedett a kamatvágásnak, a sor tehát ezek után a jegybankon van. A központi bank azonban decemberben mindössze fél százalékpontot csökkentett, aminek ellenére a forint tovább erősödött. A spekulánsok ugyanis most már egyértelműen prognosztizálhatták az MNB magatartását; nyilvánvalóvá vált számukra, hogy a központi bank minden áron ki fog tartani az erős forint mellett. És erre játszottak, biztosra mehettek, veszteni valót nem érezhettek. Többen úgy ítélték meg, hogy az MNB a sávközép felértékelését is vállalja, ha az erős sávszélt a forint már elhagyná. A spekulációnak ez a szakasza már 2003 elejére esett, amikor dőlt be az euró az országba, mindenki forintot keresett (amit állampapírok kínálatával lehetett lekötni) annak ellenére, hogy a gazdaság fundamentumairól szóló információk egyre kedvezőtlenebbek voltak. A spekulánsok azonban ezzel mit sem törődtek. S bár a forint valóban átlépte az erősebb sávhatárt (234,70 Ft/euró), várakozásuk nem jött be, mert a kormány nem járult hozzá a sávközép (276,10 Ft/euró) felértékeléséhez, aminek az eldöntésében a jegybanknak nincs kizárólagos joga.

A spekulációs nyomás hatására az MNB végül január közepén – előző napi fogadkozása ellenére – 1-1 százalékponttal (ti. délelőtt és délután) csökkentette a kamatot. Ennek hatására a banki és pénzügyi kamatok is gyorsan zuhantak, amit tetézt a kamatfolyosó időleges kiszélesítése, mert így a tényleges kamatvágás 3 százalékpont lett. Az árfolyam ezt követően gyengült, mert most már szabadulni kellett a forinttól; május végéig 244-246 forint körül alakult. Ezt a szintet növekedési veszteség nélkül is el lehetett volna érni rugalmasabb jegybanki magatartással. És ekkor nem kellett volna a jegybank fejének fönie a beáramlott 5,3 milliárd eurós spekulációs tőke kitakarítása miatt, arról nem is beszélve, hogy nem kérdőjeleződött volna meg az MNB szavahihetősége, hitelessége.

A következő valutakrízist a jegybank és a kormány együtt hozta össze. Alighogy a jegybank május végén bejelentette: „kitakarította” a januárban bezúdult spekulációs pénzt, június 4-én a kabinet rávette a Monetáris Tanácsot a forint-sávközép 2,26 százalékos leértékelésére (282,30 Ft/euró), amivel a kormány csupán azt akarta üzenni a piacnak, hogy a 240 forintos erős sávszélnél nem lesz erősebb a forint. Egyidejűleg - hogy a költségvetési kereslet mérséklésén keresztül segítse a kormány az inflációs cél teljesülését -, 76 milliárd forintos kiadáscsökkentésről határoztak, továbbá a lakástámogatási rendszer szigorításáról. A deficit visszafogását célzó döntés nemcsak aktuális volt – hiszen május végére az államháztartás hiánya majdnem elérte az egész évi hiány felét -, hanem üzenetértékkel is bírt

arról, hogy a kormány kész a kiigazításra, ha a folyamatok nem az előirányzottak szerint mennek. Az évközi költségvetési megszorítást úgy is fel lehetett fogni, hogy ezzel a fiskális politika megágyaz a kamatcsökkentés lehetőségének, ami az időközben négy százalék alá került infláció alapján amúgy is aktuális lett volna.

Amikor a jegybank június 4-én belement a sávközép leértékelésébe úgy tűnt, hogy a Medgyessy-kormány egy éves fennállása óta először kíván segítséget nyújtani a kínálat-élénkítő gazdaságpolitikának, annak, amit az Orbán-kormány idején fenntartások nélkül támogatott. Ez a verzió azonban két kereskedési nap után megsemmisült, amikor a jegybank meggondolta magát és 1 százalékponttal megemelte az alapkamatot, nem sokkal később pedig további 2 százalékponttal. Kamatemelésénél arra hivatkozott, hogy inflációs céljának teljesüléséhez 250 forintos árfolyamra van szüksége, és a sávközép leértékelését követően ennél gyengébb lett az árfolyam. Csakhogy – és erre nincs magyarázat – amikor a jegybank elfogadta a forint leértékelését az árfolyam 255-257 forinton állt. Ha ennél 5-7 forinttal erősebb forintot akart, akkor nem lett volna szabad egyetértenie a kormány javaslatával. Ha meg egyetértett, akkor ki kellett volna tartania. Gazdasági racionalitásból fakadó magyarázat nincs erre a magatartásra.

A sávközép eltolását a piac a kormány szándékával ellentétesen értette, mert a leértékelésre akkor került sor, amikor a forintárfolyam már kb. egy hete gyengült, elmozdult az addigi, viszonylag megállapodott kb. 245 forintos értéktől. A piac ebből arra következtetett, hogy a kormány gyengíteni akarja a forintot, amely a fundamentumok alapján is gyengülhetett, és elkezdett menekülni belőle. Júniusi kamatláb-emelésével a jegybank felerősítette ezt a hisztériát, mert a nagyon durva, összesen 300 bázispontú növelés ellenére a júliusi átlagárfolyam 264 forintra gyengült a júniusi 261 forintról. Viszont a kamatemelés garantáltan rontotta a fundamentumok javulásának esélyét, és azonnal megsemmisítette a költségvetési megszorítás hatását.

A június eleji valutaárfolyam-válságnál csak a következő kérdésekre nincs válasz, s gyaníthatóan soha nem is lesz: miért kezdeményezték a sávközép leértékelését gyengülést jelző forintárfolyam mellett, miért egyezett ebbe bele a jegybank, és – nem utolsó sorban – miért gyengült a forint a több hónapos stabilitás után a leértékelést megelőző egy hét alatt.

A harmadik valutaárfolyam-válság november végén bontakozott ki. A nyári valutakrízis után az MNB feladta 2003-ra és 2004-re az inflációs célját, és árfolyamcélra kezdett követni. A 250 forintos euróárfolyamtól elmozdult, és elfogadta a Pénzügyminisztérium 250-260 forintos javasolt árfolyamsávját azzal, hogy ennek az erősebbik felében szeretné látni az euró árát. Később az utóbbi megszorításról is letett, és azt hangoztatta, hogy nem fog kapkodni, ha az euró 260 forintra is többre kerülne. Mégis, amikor e fölé került az árfolyam, a jegybank interveniált verbálisan és ténylegesen is. A spekulációnak ez elégséges gyúanyag volt ahhoz, hogy megint biztosra menjen, csak most a gyengülő árfolyam mellett a növekvő kamatokra spekuláltak. Novemberben az állampapír-állomány kb. öt százalékából kivonták megtakarításaikat, és a forint ellenében eurót vásároltak. Köztük voltak hosszabb lejáratban gondolkodók is, akik az EU konvergencia folyamatában kívánták korábban realizálni hozamukat, de erre más valutát alkalmasabbnak találtak. A jegybank ezt a magyar állampapírokból való kimenekülésként élte meg, és drasztikusan kamatot emelt, november 28-án 3 százalékpontot rátett a már így is elképesztően magas 9,5 százalékra.

Az MNB – akárcsak korábban – a novemberi árfolyamgyengülésre pánikszerűen reagált, úgy, mintha összeomlás elől kellene kimenteni a magyar gazdaságot. Ezzel azt üzent a piacoknak, hogy Magyarországon nagyon nagy baj van, hiszen a három százalékpontos húzás igen durva megszorítást jelentett. Ez alkalommal már a 2005. végi inflációs céljának elérésére és a folyó fizetési mérleg nagy hiányára hivatkozott. Indokai ténylegesen indokolatlanok

voltak, hiszen az infláció nemcsak az árfolyamtól függ, másrészt a jegybank által erősítendőnek vélt árfolyam éppen hogy rontja, és nem javítja a folyó fizetési mérleg hiányát.

A jegybank hideg zuhanya nemcsak hogy rosszkor jött, de nem is hűtötte vissza a forint árfolyamát. A forintba vetett bizalmat nem erősítette, hanem gyengítette, ami kitűnt abból is, hogy a magas hozamok – alacsony árfolyamok – ellenére is volt olyan eset, amikor a kínált államkötvényre nem akadt vevő. Az MNB képtelen helyzetbe hozta az akkorra már egyébként is ezer sebből vérző, elfogadás előtti 2004. évi költségvetést, és veszélyeztetetté tette az időközben megindult gazdasági növekedés lendületének folytathatóságát. A 2004. évi államháztartási törvényben 9,5 százaléknál kisebb kamatszinttel számoltak, nem hogy 12,5 százalékkal. A költségvetés kamatszolgálata a központi bank döntése nyomán rögvest 50-150-200 milliárd forinttal megugrott annak függvényében, hogy milyen időtávon marad fenn a kivételesen magas, a tényleges országhozáratnál lényegesen magasabbra utaló kamatszint. De a vártnál (decemberben még 3,8 százalékos hiányt tartalmazott a 2004. évi államháztartási törvény tervezete) nagyobb hiány következett abból is, hogy megugrott a költségvetés kamattámogatási kötelezettsége, miközben a kedvezőtlenebb fundamentumok alapján a tervezett adóbevételek befolyása is bizonytalanra vált. A jegybank 19-re lapot húzott, amivel nem nyert, hiszen az árfolyam még 2004 februárjában is az általa maximumként meghatározott mérték fölött tanyázott, ami arra utal, hogy továbbra is fennmaradtak a kamatemelési várakozások.

A kínálat erősödését fékező kamatnövelés időben akkor jött, amikor – az európai konjunktúra élénkülése nyomán – a magyar gazdaságban is megjelentek a javulás jelei. Noha 2003 éves átlagában romlást jelzett a gazdasági növekedés és az egyensúlyi pozíció is – amire igen ritkán találunk példát -, az év utolsó hónapjaiban az egyensúlyi mutatók javulása mellett élénkült a gazdaság. Ez arra utalt, hogy a magyar gazdaság kezdett visszatérni az export és a beruházások húzta, magasabb növekedési pályára.

A jegybanki kamatemelés – amely nem javítja a lakosság megtakarítási hajlandóságát, csak tovább növeli a költségvetés finanszírozási szükségletét, azt, aminek a szűkítését a jegybank szeretné elérni – főként a kis- és középvállalkozói kör helyzetét, kilátásait rontotta le. Ez az a kör ugyanis, amely a külső konjunktúrára kevésbé tud felkapaszkodni, támogatásaiban a Medgyessy-kormány áttért a visszterhes formákra, hitelek nem tud nem létező külföldi anyacégtől olcsón felvenni, importálni pedig drága euróért kénytelen. A nagyok és kicsik, a külföldi és hazai cégek közti duális szerkezetből adódó feszültségek tehát tovább erősödtek. A szavazóbázist a hazai vállalkozói kör adja, amely év végére bizalmát veszítette. A 2004. évi költségvetésben nem tudott olyan pozíciót szerezni, amely egyértelműbbé tette volna a vállalati jövedelemképződés megerősítését.

A háttérben zajló politikai folyamatok szerkezetéről

Az év egészét tekintve mindinkább egy olyan furcsa szerkezetű patthelyzet vált jellemzővé, amelynek fogságában vergődve a hazai társadalmi-gazdasági-politikai folyamatok egyetlen lényeges szereplője sem tehette azt, amit érdekei, értékei, helyzete alapján a legszívesebben tett volna. A hatalmi szféra két főszereplőjét szemlélve mutatható be ez a leginkább.

A koalíciós erők a tavasz végétől folyamatosan veszítették el támogatottságukat, s nagyjából ezzel párhuzamosan azt a képességüket is, hogy a saját kezükbe visszavegyék a közélet irányítását. (Tipikus tyúk-tojás-probléma: mi volt előbb? A népszerűségvesztés, vagy az orientációvesztés? S amint ez lenni szokott: a fölösleges vita éppen a kitörési pontok megkeresése elől viszi el az energiákat.) Az ellenzék a felszínen rendkívüli gyorsasággal berendezkedett a kíméletlen és semmilyen tévedést megtorlatlanul nem hagyó szerepkörre, s kifelé valóban ez tűnt dominánsnak. A színpalak mögött, az igazán fontos kérdések

tekintetében azonban legalább akkora tanácstalanság uralkodott, mint a másik oldalon. A tematizációs vezető szerep visszaszerzéséhez egész évben nem társult semmiféle olyan stratégia, amelynek jegyében reménykedhettek volna az erőviszonyok tartós megfordításában.

Minden és mindenki elbizonytalanodott tehát. S e bizonytalanokodás szétáradt az egész intézményrendszeren, kezdve a közigazgatástól - egészen a médiumokig, a kulturális élettől az ítélkezési gyakorlatig.

2003 kisebb-nagyobb politikai ciklusokra esett szét, s az egyik ciklusban érvényes összefüggésekből távolról sem lehetett következtetéseket levonni a esetleg a következő alakulásának mikéntjére. Az aktuális alkalmazkodás, a résen lét intenzitása kezdett szabályozni. Aki kimarad – az lemarad: élték meg a reklámszlogen igazságát rettenetes komolysággal a politikai osztály szem előtt lévő reprezentánsai.

A kezdetek első hetven-nyolcvan napját a Fidesz új, támadó, minden szerződést, vitás ügyet szóvá tevő, a kormányzati oldalt teljesen felkészületlenül érő gyakorlata határozta meg. A hatalmon lévők nemcsak hogy meglepődtek, de hosszú-hosszú ideig nem is találták az ellenszerét e politikának. Megpróbáltak kínos aprólékossággal válaszolni minden egyes felvetésre, sőt – ekkor még habozás nélkül feláldozták Kiss Elemér székét is. Néhány hónap múlva be kellett látniuk, hogy ezen az alapon nem lehetne senkit sem megtartani kormányzati pozícióban, ezért a későbbiekben tetszőleges megoldásokkal kísérleteztek - felemás sikerekkel.

Akadtt két olyan rövid tüzzszüneti időszak, amikor e dramaturgiát néhány, kívülről jövő dráma kedvéért időlegesen fel kellett függeszteni. Március közepén az iraki háború, a hazai részvétel problémái okán tíz-húsz napra elhomályosulni látszott az említett szerkezet. Ám mi sem jellemzőbb a hazai szembenállások mélységére és erejére, minthogy előbb-utóbb megtalálták azokat a vitakérdéseket, amelyek átértelmezésével még e külpolitikai kérdéseket is be lehetett illeszteni a jól bejáratott szembenállás keretei közé. (Legfeljebb a magyar polgár, a nézőközönség nemigen értette, miről is van szó, de ő már régóta csak úgy volt érdekes e játszmában, mint a felosztandó táborok ide-oda tologatható bábuja.)

Áprilisban majdnem hasonló sorsra jutott az uniós népszavazás is. Több, mint nyilvánvaló volt ugyanis, hogy a csatlakozó országok lakossága közül a magyar állampolgárt lehetett a legkevésbé részvételre csábítani e történelmi alkalommal; a két tábor szószólóinak azonban leginkább az jutott csak az eszükbe: mennyiben tehető felelőssé mindezért a másik fél. Szocialista oldalon úgy vélték, az alacsony részvételért a Fidesz elbizonytalanító taktikája tehet, ellenzéki részről viszont azt hangoztatták, hogy az embereknek mindeneelőtt a kormányzati gyakorlat vette el a kedvét az aktivitástól.

Májusban az évforduló, valamint a kormányzati cserék okán némi esély nyílt a patthelyzet széttörésére, ám a néhány hetes felbuzdulás a nyár elejére belefűlladt a szokásos (meghirdetett, de egyetlenegyszer végig nem vitt) kormányzati akciók bágyatag rutinjába. S nem sokkal később, de nem teljesen előzmények nélkül elkezdődött a hazai átmenet tizenöt évének leghosszabb ideig tartó fejetlensége. Június közepén ártatlan, mondhatni szokásos botrányaként valahol, valakik megvertek, vagy megverettek egy főtisztviselőt. Két napot sem kellett arra várni, hogy föl ne sorakozzanak az unalomig ismert táborok. Az egyikük szerint provokációról volt szó. A másikuk szerint is. Csak, éppen a sértettet látták mind a ketten egészen különböző helyeken. Ezután, kb. száz napon keresztül olyan bohózat, közéleti szappanopera kelt életre Magyarországon, amelynek keretei között a hazai politikai élet úgyszólván valamennyi szereplője belekeveredett valamiféle gyanúba. Váratlan letartóztatások, még váratlanabb szabadlábra helyezések közepette csak egyetlenegy dolog kezdett a bizonyosságnál is erősebben megvilágosodni: semmi esély nincs arra, hogy a tényleges igazság kiderüljön.

Nemcsak az a botrány, hogy e sorok megírásakor – 2004 február végén, azaz a bróker-ügy kilencedik hónapjában... - még az sem világos, hogy kit loptak meg, ki az áldozat, mekkora a kár, mert az is könnyen lehet, hogy akár már a jövő héten éppen a pillanatnyi kárvallottak lesznek majd a vétkesek. Hanem az, hogy az ilyen ügyek szakszerű lebonyolítására hívatott alapvető intézmények nemcsak, hogy mélyen érintettek – de alkalmatlanok is arra, hogy a valóban tétre menő ügyekben jogszerűen, hatékonyan és szakszerűen járjanak el. Úgy, ahogyan elvárna tőlük a közvélemény, és úgy, ahogyan az adófizetők pénzén működniük illenék. Valójában e tanulság a 2003-as év igazi és alapvető botránya, de ezt a leckét nem nagyon akarózik senkinek sem megtanulni.

Szocialista politikusok garmada találgatja, vajon mitől csökkent pártjuk népszerűsége június és november között drámai mértékben, miként persze a kormányzati megítélés is alapvetően ez idő tájt változott pozitívból negatívvá. A heves utódlási viták, valamint a szociáldemokrata délibáb lankadatlan üldözése közepette az a legkézenfekvőbb magyarázat nem jut az érintettek eszébe, hogy az állampolgár nem szívesen bízik meg azokban, akik nyilvánosan herdálják el a közbizalmat. Akár alkalmatlanságuk, akár negatív érintettségük okán. Az ellenzék vezetői igazolva látják magukat, pedig nincs sok okuk e káröröm túlbecsülésére. Részben azért, mert az említett ügyek jócskán visszalógnak az ő kormányzati praxisukba is, részben pedig semmi ok nincs annak feltételezésére, hogy az ő vezetésükkel az ilyen ügyekben az egész kormányzati gépezet hatékonyabban működjön.

A kisebb-nagyobb botrányok szövevényei túléltek a nyarat, és jórészt meghatározták az őszi közéleti viták természetét is. Ha mással nem, akkor azzal, hogy valamennyi érintett fél kezdte kitanulni a botránypolitizálás szépségeit és finomságait. Érdekes dinamika kezdte áthatni a közéletet formáló tényezők működését. A média elmúlt évekbeli bulvárosodása nemcsak a bulvársajtót/tévért/rádiót tette fokozottan érzékenyebbé a botrányok minél rafináltabb, gyorsabb, látványosabb és szakszerűbb tállalására, hanem a magát még közszolgálatinak nevező, maradék-médiumokat is... A politikai elit pedig egyre érzékenyebb képességeket kezdett mutatni saját tevékenysége bulvárosításában. Az esztendő folyamán az ellenfél lejáratásában hihetetlen trükkökre leltek rá, de az év legutolsó hónapjaiban már önnön termékeik piacosításában is figyelemre méltó haladást mutattak. (A permanens kampánykornak eleddig ez az egyetlen gyümölcsöző következménye, mindegyik szereplő láthatóan kitanulja a legmodernebb marketing-technikákat. S most már csak az a kérdés, hogyan fognak használható termékeket előállítani.)

Ezen átalakulások közepette szép csöndben az egész politikai térszerkezet újra strukturálódott. 2003 végére nagyjából három alakzatra tagolódott. Az egyik harmadban meghatározó tényező a kormányzati oldal, amelyet - többféle szinten és metszetben - belső válságok gyötörnek. Az őszi kezdetétől nagyon is nyilvánvalóvá vált az, amit a meghatározó szocialista politikusok korábban hevesen tagadtak: valamennyien a Kovács-utáni korszakra készülnek, s a többség úgy gondolja, az lesz a legcélszerűbb magatartás, ha egyelőre nyilvánosan semmiféle kockázatot nem vállal. Választások előtt nem éppen a legdinamizálóbb szituáció. Mintha jó néhányan nem is bánnák a júniusi európai parlamenti választási vereséget, legalább felgyorsulna a teljes körű vezetősere. Csak addig, valahogy kibírni, személyesen nem veszíteni. Ebbe a meg-sem-kötött, de, nagyon is gyakorolt kompromisszumba tenyerelt bele Gyurcsány Ferenc, aki – ezen az oldalon szokatlanul, de, lényegében kívülről - jelentkezett be kihívóként. Eleinte nem sok esélyt adtak neki, sőt, a nyár közepén azt lehetett gondolni, hogy a sorozatos Fidesz-támadások (amit azért a saját táborában nem kevesen de, több mint kárörömmel néztek...) hamarosan fel is fogják morzsolni. Az év végére azonban pozíciói jelentékeny mértékben megerősödtek. Vagy azért, mert annyira semmi érdemleges nem történt egyébként a szocialisták háza táján, hogy még az egy szem kihívó is föl tud értékelődni. Vagy pedig, a Fidesz szüntelen támadásai idővel a

balliberális térfélen sokakban azt tudatosították, hogy 2006-ban egyedül ő lehet Orbán Viktor versenyképes kihívója.

A térfél túloldalán mindeközben stabilizálta magát a jobboldal. Az év végére nem szívesen, nem könnyen, nyilvánosan be sem ismerve – de Orbán Viktor feladta az utcai mozgósításra, a mozgalmi érzelmekre és indulatokra támaszkodó, idő előtti hatalomváltás rögeszméjét. Lépésről-lépésre telepszik vissza a politikai diskurzus intézményesített keretei közé, egyre többször vállalva el a rezonőri szerepet. Meglehet, túl nagy áldozatot nem kellett hoznia e visszavonulás érdekében, hiszen elegendő volt kivárnia a sorozatos kormányzati hibák, tehetetlenkedések számokban is megmutatkozó hatásait. 2003 végén úgy tűnik, mintha az év nagy nyertese a volt miniszterelnök lenne. Mindazonáltal akad jó néhány fogas kérdés, mielőtt azt hinnénk, valóban újra „elkezdődik a jövő...” Részben, nem tudni, hogyan fog a jövőben viselkedni az élménypolitizálás radikális szükségleteihez szoktatott új tábor, s meddig folytatható a középre húzás érthető és indokolt gesztusa a radikális-szélsőjobboldali agentúrával való folyamatos jó viszony fenntartásával. Mind a két irányból talány ez – ma még. Részben, nem olyan magától értetődő a jobboldali tábor egysége, mint amilyen természetes fejleményként élük ezt meg a Fidesz meghatározó stratégiái. Hosszú lesz még az az út, amelynek a végére érve valamennyi csoport, párt, tagozat, irányzat integrálódni fog az agytröszt által megálmodott zászló védő árnyékában. Óvatosabb azt állítani, hogy a politikai térszerkezet jobboldalán adottak az integráció vezetői, szervezeti keretei, de sok egyéb még – nem.

A térszerkezetnek valahol a közepe táján az egyharmadnyi Magyarország szervezetek, eszmék, vezérek és vonzalmak nélkül, vegetál, figyel, eszmél, csalódik és reménykedik. Ezerféle módon írható le ez a szegmens, amelyben az egyetlen közös vonás egyelőre az, hogy nem akarnak egyik szemben álló táborhoz sem tartozni. Ide húzódtak a radikális attitűdök által megriasztott jól képzettek éppúgy, mint a valóságos képviselőket sohasem kapó perifériacsoportok. Hagyományosan ide tartoznak az örök depolitizáltak, a gyanakvók, a vesztesek és az örök balekok is, de mindinkább ide húznak azok, akiknek elegendő lett az elmúlt évekbeli politikai polarizáció kényszeres következményeiből. Volt már ilyen az elmúlt tizenöt évben, nem is egyszer. Ciklikusan vissza-visszatér ez a jelenség, Még a legnagyobb pártok megtartó képessége sem elegendő erejű ahhoz, hogy a politikai lojalitás jegyében tartósan, évekre magához láncoljon lelkes és kitartó milliókat. Ami viszont megkülönbözteti a jelen helyzetet az előzőektől: Magyarország 2004-ben olyan történelmi sorsforduló előtt áll, amikor az uniós illeszkedés minél sikeresebb lebonyolítása érdekében mégiscsak nagy-nagy szükség lenne e köztes harmad lojalitásának, közhangulatának megnyerésére. Meglehet, éppen ez a harmada lehetne az országnak az a része, amely legelőször lenne fogékony szakmai alapú, tárgyyszerű érvek támogatására. Éppen azok a milliók, akiknek nem elsősorban a primer politikai szükségleteik a legerőteljesebbek, talán határozottabban támogatnának egy olyan fordulatot, amelynek révén az ésszerűbben belátható, feladat-orientált közösségi cselekvés mintái juthatnának tartósan uralomra. Bármilyen meglepő is lehet, a kétpártrendszer mániákus várása-imádata árnyékában váratlan esélyei lehetnének olyan, jól megformált, higgadt és a legkevésbé hisztérikus politikai erőknél a jelen keretek szétfeszítésére, amelyek el tudnák magukról komolyan hitetni a jelen alternatíváival szembeni hitelességüket. A 2004-es év talán erre a talányra is választ ad.

Az őszi botránypolitizálás tartós uralma mellett is lett volna olyan kitörési lehetőség, amely a realitások felé téríthette volna el a szemben állók cselekedeteit. A költségvetési vita egy nehezebb gazdasági szituációban nem csupán számháború, hanem kivételes politikai lehetőség is gazdaságpolitikai-kormányzati alternatívák értelmes bemutatására és megvitatására. Ám ezt is nélkülöznünk kellett a költségvetés körüli szüntelen viták közepette.

Költségvetési viták

A 2003-as esztendő az árfolyamviták mellett a költségvetések körüli polémiáktól volt hangos. Hol a 2003. évi költségvetés, hol a 2004. évi államháztartási törvénytervezet körül forrósodott fel a hangulat. Annak ellenére, hogy a kormány igyekezett minden kötelezettséget még 2002 alá söpörni, az év a vártnál nagyobb hiánnyal indult. Ennek ellenére a pénzügyminiszter megesküdtött, hogy a 4,5 százalékos hiány tartható lesz. Ezen azonban az említett kamatemelés miatt elvetélt júniusi faragás sem tudott segíteni, és a várt deficit mértékét egyre följebb srófolták. 2004 január elején kiderült, hogy a hiány meghaladja a legpesszimistább elemzői várakozást is, 5,8 százalék lett – amihez még egyéb tételek is kapcsolódnak majd – és ez a pénzügyminiszter, László Csaba fejébe került. Nyilvánvaló, hogy László Csabából bűnbakot kellett csinálni, mert a miniszterelnök, aki mindenért felelős volt, nem volt leváltható. Medgyessy Péter arra hivatkozott, hogy nem várta azt, ami bekövetkezett, noha, ami bekövetkezett, azt sokan tudták és prognosztizálták.

A GDP 6 százaléka rugó 2003. évi hiány – az önkormányzatok egyenlege nélkül – első ránézésre lényegesen szebb az előző évi 9,4 százaléknál, de ha az egyszeri tételek nélkül, azaz azonos tartalommal vetjük egybe a két év deficitjét, akkor a 2003. évi hiány alig mutat mérséklődést, mindössze 1-1,2 százalékpontost. Ez az adat vitatott, azon a KSH közlésen alapszik, miszerint 2002-ben 7,2 százalék volt az államháztartás folyó tételekből összeálló hiánya. Ám a 2002. évi politikai évkönyvben közreadott László Csaba-tanulmány szerint 2002-ben az egyszeri tételek leszámításával a deficit a GDP 5,7 százalékát tette ki. Ez esetben 2003-ban nem beszélhetünk költségvetési kiigazításról, sőt, az államháztartás finanszírozási igénye tovább nőtt.

Ez 2003-ban azért volt különösen jelentős, mert a konjunktúra élénkülésével a vállalkozói hitelkereslet is felpörgött, és a kedvezményessé tett lakáshitelezési rendszer nyomán a lakosság is több hitelt vett fel, mint amennyit megtakarított. A gazdaság mindhárom főszereplője tehát adósi pozícióba került, ami megjelent a folyó fizetési mérleg hiányának megugrásában és – mivel azt a nettó működőtőke-beáramlás a portfóliótőkével együtt alig finanszírozta - a termelést meghaladó belföldi felhasználást az adósságállomány növekedése fedezte. A központi költségvetés bruttó adóssága három és félszer gyorsabban emelkedett, mint a bruttó hazai termék. Ráadásul a legrosszabb szerkezetben, minthogy az eladósodás ismételt felpörgését fogyasztási többletek kényszerítették ki. 2003-ra ugyanis a tervezett jövedelem-megszorítás nem teljesült.

Az elgondolás az volt, hogy 2003-ban kerüljön összhangba a reálkeresetek és a termelékenység növekedése, ám a két mutató közti olló tovább nőtt. A kedvező jövedelemkilátások mellett a lakosság megtakarítási hajlandósága csökkent, fogyasztási hajlandóságát pedig a magas kölcsönterhek sem korlátozták.

A gazdasági kiigazítás így mind a jövedelmi, mind a költségvetési politikában 2004-re maradt. A 2004. évi költségvetés vitája már a nyár közepén megkezdődött. A pénzügyminiszter viszonylag szigorú költségvetést terjesztett be, ám a szigor a bevételi oldal növelésében és nem a kiadások csökkentésében jelent meg. Ez ugyancsak ellenére volt a koalíciós partnernek, és az SZDSZ ragaszkodott ahhoz, hogy az egy évvel korábban elfogadott személyi jövedelemadókulcs-csökkentés megmaradjon, mert ez felelt meg választási programjának. Ugyanakkor nem hangsúlyozta kellő eréllyel a kiadások visszafogásának szükségességét. Így a 2004. évi költségvetés öszvér jellegűre sikeredett, amiben egyre több bizonytalanság halmozódott fel, tekintettel arra, hogy a költségvetési munkálatok önkiszolgáló boltra emlékeztettek. Magyarán: a kormányzati oldal képviselői többnyire sikeresen érvényesítették érdekeiket, miközben a miniszterelnök egyre csak azt hajtogatta, hogy a deficit nem lehet nagyobb 3,8 százaléknál. Az előrejelző intézetek már a

novemberi jegybanki kamatemelést megelőzően 4 százalék fölé taksálták a 2004. évi államháztartási deficitet, amin a kamatteher növekedése csak rontott, ezért december közepén a kormány bejelentett egy 35 milliárd forintos megtakarítási projektet a lakáshitelezési rendszer további szigorítása mellett. A vártnál rosszabb 2003. évi adatok, valamint a túltervezett bevételek miatt 2004 januárjában a kijelölt új pénzügyminiszter 4,6 százalékra korrigálta a hiányt úgy, hogy bejelentett egy 120 milliárd (+Áfa) takarékosági programot, amelyet a kormány saját hatáskörében hajtott végre. Ez összességében azt jelentette, hogy a 2004. évi költségvetést több mint 300 milliárd forinttal eltervezve fogadta el 2003 decemberében a parlament.

A gazdaságpolitikai viták hordaléka

A gazdaságpolitikai viták 2003-ban inkább politikai jellegűek voltak, mintsem gazdasági racionalitást követők. Néhány – egyébként a kormányoldallal szimpatizáló szakértő – mindvégig az elmaradt, elsikkadt, elsikkasztott, el sem kezdett gazdasági kiigazítás miatt bírálta a kormányt, főként az írott sajtóban. Ezekre az észrevételekre azonban válasz nem érkezett azon túlmenően, hogy a kormánynak a gazdasági szükségszerűségeken túl más szempontokat is figyelembe kell vennie döntéseivel. E más szempontok nyilván politikaiak voltak, amelyek egyrészt a kormányzó pártok nyomásából következtek, másrészt – s vélhetően javarészt – a kabinet maga politizált. Ezt viszont rendkívül rosszul tette, mert politikájának középpontjában egyfelől a Fidesztől átvett recept állt, nevezetesen, hogy a problémákat el lehet kommunikálni, másfelől pedig, hogy a konfliktusokat kerülni kell. Ám az e szempontok szerinti politizálás azért volt kudarcra ítélve, mert a problémák túlnőttek az „elkommunikálható” szinten, és olyan konfliktusok keletkeztek, amelyeket a fejek homokba dugásával nem lehetett elkerülhetővé tenni. E két elemből maszatoló, társadalmat megnyugtatóni akaró kormányzati politika keveredett ki, miközben a társadalom elbizonytalanodott és egyre idegesebb lett.

A kormány politizálása nem segítette elő a szükséges gazdaságpolitikai váltás társadalmi elfogadásának megágyazását, sőt, rontotta a társadalmi elfogadhatóság esélyeit. Részen azáltal, hogy nem tudatosította: baj van, mert a fogyasztás-centrikus, külföldi hitelekkel finanszírozott növekedés gazdaságpolitikája nem folytatható tovább, váltani kell. Ezáltal negligálta a megértésből nyerhető belátás politikai bázisát. Másrészt viszont teljesen szabad terepet biztosított az ellenzéknek, ahol az tetszés szerint vagdalkozhatott, minden korlát nélkül. Az ellenzék pedig élt ezzel a szabadsággal, és korántsem fogta vissza magát egymásnak ellentmondó, abszolút szakszerűtlen, a tényleges helyzetben tökéletesen inadekvát megnyilvánulásai során. A gazdaságpolitikai kérdésekben járatlan nagyközönség pedig látszólag vevő volt az osztogatási követelésekre. Az ellenzék rendre az MSZP jövedelemelosztásra vonatkozó választási ígéreteit kérte számon, miközben tisztában volt azzal, hogy azokra nincs fedezet. Az ellenzéki bírálat a napi politikai igényeket szolgálta ki, amivel még tovább lökte a magyar gazdaságot a szakadék felé; a „minél rosszabb, annál jobb” nemzetvesztő politikáját követte a kormányzati pozíció visszaszerzése érdekében.

2003 paradoxona és e politika sikere, hogy a Fidesz az ország lakók többségével el tudta hitetni a családok „összetöporodését” egy olyan esztendőben, amikor az életszínvonal kivételesen gyorsan emelkedett, mert az elégedetlenséget állandóan melegen tartotta, és fűtötte. Ha bármit „adott” a kormány, az ellenzék annál még többet követelt, mintha az államháztartás pénztárcája korlátlanul növelhető lenne. Ezzel tovább erősítette a paternalizmus igényét azok körében, akiket - ideológiája szerint - polgárnak kívánna tekinteni. Másfelől viszont ellenezett, élesen bírálta minden kiigazítási törekvést, mert felfogása szerint csak a kormányváltás hozhat kiigazítást. Így vált bünné a lakásfinanszírozási rendszer

szigorítása, káromolt Medgyessy-csomaggá a 76 milliárd forintos nyári költségvetési korrekció, nem beszélve a 2004. évi költségvetésben megjelenő döntések kritikájáról.

A Fidesz ugyanakkor mélyen hallgatott arról, hogy az erősen megcsúszott magyar gazdasági pályát ők milyen koncepcióval, milyen irányú gazdaságpolitikával korrigálnák. Különböző követeléseikből ugyanis csak közgazdasági zagyvalékot lehetett kivenni, azt, hogy tényleg kidobálták a közgazdasági tankönyveket. Ezzel a Fidesz úgy tudta sikeresen megfertőzni a hallgatóságot, hogy szakértőkkel soha nem ült le vitatkozni. A tömény demagógia és populizmus így szabad folyást nyert – ami 2003 nehezen meghaladható, botrányos hordaléka.

Rövid utószó

2003 többszörös értelemben is a botrányok éveként kerülhet megemlítésre a későbbi krónikák lapjain – ha ugyan lesz miért megemlékezni erről az évről. Első megközelítésben az év során produkált, felfújt, túltárgyalt, bár – sohasem tisztázott ügyek sorozata kapcsán. Mélyebb összefüggéseit tekintve azonban azt lehetne botrányosnak tekinteni, hogy a politikai osztály meghatározó csoportosulásai egész évben képtelenek voltak kitörési pontokat keresni/találni/mutatni az általuk összetákolt álközélet labirintusából. Megfáradt, lapos és látványosnak szánt ötletek egymás utáni sorozatán keresztül vergődtek az év minden egyes hónapjában. Egyről kettőre – azt hitték. Idővel azonban mindig az derült ki: továbbra is ott vagyunk, ahol már voltunk. Többedszerre is.

A botrányos jelenségek mélyebben található meghatározóira mutatott rá az a szeptember végén publikált kutatási eredmény (a Medián végezte el e munkálatokat), amelyből kiderült, hogy a közvélekedés által érzékelt napirend és a mediatizált, vagyis a politikai élet által részben komolyan vett, részben gerjesztett napirend köszönő viszonyban sincs egymással. Vagyis, amit az egyik szférában sorsdöntőnk érzékelnek, azt a másokban észre sem veszik – és fordítva. Még durvábban szólva, a közvéleményt egyáltalán nem az hozza lázba, ami a politikai életet, a politikai osztály viszont nemigen veszi figyelembe mindazokat a gondokat, amelyeket az emberek igazán a magukénak éreznek. E napirend-ellentét világít rá a botrányok mögötti igazán lényeges botrányra. Továbbá arra, hogy 2004-ben azon politikai erőknek lehet tényleges esélye a patthelyzet feloldására s a kitörési lehetőségek megtalálására, amelyek képesek az említett ellentét érdemi meghaladására. 2003 történései alapján még csak jóslni sem lehet.